

Franciszek Wojciechowski
Uniwersytet Jagielloński

Sylwia Opozda-Suder
Uniwersytet Jagielloński

Etyka i deontologia w spotkaniu poradniczym. Od teorii ku praktyce

Summary

ETHICS AND DEONTOLOGY IN THE COUNSELLING MEETING. FROM THEORY TO PRACTICE

This article contains considerations on counselling in the context of how it is situated within ethical and deontological standards. The theoretical concept is an attempt to show the combination of ethics and deontology in the counselling proceedings.

For this purpose the authors refer to the specific code of conduct intended for supportive proceedings determined by *axiological ethics*, *normative ethics* and *deontological issues* in their broadest sense, which concerns the liability towards the supported individual.

To make the discussion implementable the authors also refer to the practice of counselling intervention as something integrated with ethical proceedings. Therefore, the considerations included herein show that no sort of activity within the area of help and social support can be independent of axiology. This is because each counsellor who establishes a specific relationship with the supported person enters the ethical space being more or less aware of this fact.

Key words: ethics, deontology, counselling, social support, personal relationship.

red. Paulina Marchlik

Wprowadzenie

Punktem wyjścia dla eksplorowanego zagadnienia jest ogólna kwestia dotycząca obecności dyskursu aksjologicznego w pedagogice. W historii myśli pedago-

gicznej ukształtowały się rozmaite stanowiska w tej sprawie (Schulz 2007: 145). Dopiero wyraźna zmiana paradygmatu na rzecz stanowiska humanistycznego, uświadomiła konieczność pełnego włączenia komponenty aksjologicznej w obszar nauk o wychowaniu. W związku z tym, zauważalne stało się większe zainteresowanie problematyką wartości w wychowaniu. Wychowanie musi bowiem mieć wymiar aksjologiczny, gdyż tylko w takiej perspektywie, takie jego ujęcie urzeczywistnia idee kreowania człowieka skierowanego ku wartościom. Żaden człowiek nie może istnieć poza światem wartości, które są uznawane za najistotniejsze składniki wyznaczające całą sytuację wychowawczą oraz dokonujący się proces wychowania (zob. Ostrowska 2006).

Przenosząc to ogólne stwierdzenie na grunt poradnictwa pedagogicznego, również w strategii działań pomocowych, wyłania się zespół tez wartościujących. Na jego podstawie można określić istotne powinności doradcy, które wyznaczone są przez swoisty układ wartości moralnych – w szczególności, takich jak: rzetelność, uczuciowość, godność i szacunek. Wartości te, jako wysuwające się na plan pierwszy są znaczącym motywem postępowania doradcy-pedagoga. Ujawniają się w tym pewne założenia aksjologiczne, a każdy jego czyn staje się przedmiotem oceny moralnej. Co więcej, kreśli się w ten sposób wzór osoby pomocodawcy jako człowieka posiadającego ukształtowaną hierarchię wartości, będącego wrażliwym na sprawy ludzkie, postępującego zgodnie z regułami deontologicznymi¹ i będącego uczciwym wobec siebie oraz innych. Jednym słowem posiadającego godność, którą wyznacza zespół wartości kierujący jego postępowaniem (por. Ślęczek-Czakon 2002).

Można zatem powiedzieć, że doradca zwraca się ku bytowi podlegającemu wychowaniu – ku człowiekowi, jako autonomicznemu podmiotowi. Podejmując zaś swoją działalność, w kontekście filozofii humanistycznej, jego postępowanie ma służyć ludziom, jednostka ma być traktowana zawsze jako cel, a nie środek owej działalności. Innymi słowy, doradca staje wobec faktu poszanowania osoby ludzkiej jako wartości samej w sobie oraz konfrontowania tego z rzeczywistymi praktykami pomocowymi. Widoczne tu skoncentrowanie się poradnictwa na jednostce, znajduje bowiem ścisłe uzasadnienie w tendencjach do postrzegania każdego człowieka jako podmiotu samodzielnego, odpowiedzialnego i zdolnego do zachowania niezależności wobec układów społecznych, w których się znajduje (Guichard, Huteau 2005: 6).

¹ Deontologia oznacza całokształt obowiązków, które są związane z wykonywaniem określonego zawodu. Obowiązki te ujmowane są w kontekście uniwersalnych wartości moralnych: humanitarność, bezinteresowność, uczciwość, honor, lojalność i braterstwo (por. Piasecka 2014: 38).

W tym kontekście ważną sprawą złączoną z podmiotem wspomagającym i wspomagany oraz ze zmiennymi określonymi przez sytuację problemową jest kwestia właściwej hierarchii wartości. Jeśli nie znajduje ona miejsca w podjętej relacji, mamy wówczas do czynienia z zakłóceniami w relacji pomocowej i w urzeczywistnianiu podmiotowego bycia osoby wspomaganej. W niesieniu pomocy ważne jest więc, żeby forma i sposób jej udzielania odpowiadały zobowiązaniom doradcy wobec drugiego człowieka (por. Nowak 1999: 493; Guichard, Huteau 2005: 314).

W działaniu na rzecz drugiego człowieka, niezbędne jest respektowanie ogólnie przyjętych zasad postępowania etycznego. Wiąże się z tym także fakt, że profesję doradcy w strukturze poradnictwa zaliczyć można do szeroko pojętej grupy zawodów zaufania publicznego. Specyfika wykonywanych czynności pomocowych powoduje, iż profesjonaliści z danej dziedziny poradnictwa (psychologowie, pedagodzy, lekarze, prawnicy i inni) powinni poddać autoocenie, czy standardy te są przez nich przestrzegane. Stosowanie tej zasady jest niezbędnym ograniczeniem dowolności działań profesjonalnych (por. Toeplitz-Winiewska 2009: 82). Punktem odniesienia są zasady ogólne, sformułowane przez American Psychiatric Association 2000), do których odwołują się inne profesje, formułując właściwe im normy etyczne. Najogólniej ujmując, chodzi o takie zasady, jak:

1. **działalność na rzecz dobra osoby wspomaganej i nieszkodzenia jej** – obowiązuje ona we wszystkich zawodach zaufania publicznego; wiąże się z dbałością o dobrostan pomocobiorcy; trzeba też mieć na względzie, że jakość i charakter udzielanego wsparcia wpływa na los i życie drugiego człowieka;
2. **odpowiedzialność wobec osoby wspomaganej i społeczności oraz przestrzeganie reguł zawodowych** – budowanie relacji pomocowej opartej na zaufaniu; tworzenie warunków działania i współpracy w zakresie zawartej umowy odnośnie do zakresu udzielanego wsparcia; przestrzeganie przepisów wynikających z roli zawodowej doradcy; unikanie konfliktu ról społecznych;
3. **integralność i uczciwość zawodowa** – refleksja odnośnie własnego systemu wartości; przestrzeganie zasady działania dla dobra pomocobiorcy; krytyczna ocena własnych możliwości i ograniczeń zawodowych;
4. **sprawiedliwość** – odwołanie do sformułowań zawartych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Konstytucji RP; jednakowy dostęp do wszystkich usług pomocowych; prawo do jednakowego traktowania w relacji pomocowej – niezależnie od kontekstu zdrowotnego i społecznego;
5. **respektowanie praw człowieka i jego osobowej godności** – szczególne znaczenie nadaje się prawu do autonomii, godności, intymności, prywatności

i poufności czyli zachowania tajemnicy zawodowej (Toeplitz-Winiewska 2009: 86 i n.).

Trzeba zauważyć, że ogólne zasady, w odróżnieniu do rozwiązań szczegółowych, nie są normami obligatoryjnie obłożonymi sankcjami prawnymi. Stanowią w swej istocie, bardziej wytyczne właściwe dla osiągnięcia wymaganego poziomu etycznego w profesjonalnej działalności pomocowej. Zarówno w świetle przyjętych założeń teoretycznych, jak i doświadczeń wynikających z praktyki poradniczej szczególnego znaczenia nabiera poszanowanie podmiotowości, autonomii oraz prywatności osób wspomaganych. Wszystko to, może odbywać się tylko w bezpiecznej przestrzeni poradniczej osadzonej na filarze wzajemnego zaufania, wypełnionej komplementarnie przenikającymi się wartościami.

Kontaminacja etyki i deontologii w poradownictwie

W nakreślonym ujęciu wyraźnie uwidacznia się fakt, iż wszelka działalność w obszarze pomocy i wsparcia społecznego nie może być dziedziną aksjologicznie niezależną. Każdy doradca bowiem, wchodząc w konkretną relację z osobą wspomaganą, w sposób bardziej lub mniej świadomy, wchodzi w przestrzeń etyczną. W związku z tym, optymalnym rozwiązaniem staje się podejście personalistyczne, uznające człowieka za osobę i przyjmujące personalne zaangażowanie doradcy. Zarysowuje się w tym **podejście relacyjne**, w trzech aspektach: człowieka do samego siebie, człowieka do drugiego człowieka i najbardziej ogólne, człowieka do świata.

W tym też ujęciu, poradnictwo jawi się jako relacja pomagania zachodząca między podmiotem wspomagającym i wspomagany, co uwydatnia ścisły związek między świadomością ontologiczną i aksjologiczną, gdzie źródła etyki dopatruje się w badaniu natury ludzkiej (Przesmycka-Kamińska 1994: 6–7). Innymi słowy, z poradnictwem wiążą się określone **standardy etyczne i deontologiczne** dotyczące respektowania i uznawania podstawowych wartości i zasad postępowania. Szczególnie chodzi tu o standardy etyczno-zawodowe – określone przez etykę aksjologiczną, praktyczne zasady etycznego postępowania doradcy – wynikające z etyki normatywnej oraz kwestie deontologiczne – wyznaczone przez powinność wobec osoby wspomaganej i wzięcia odpowiedzialności za podejmowane decyzje doradcze i efektywność udzielonego wsparcia.

W tym kontekście przyjąć należy, że kryteria etycznego i deontologicznego postępowania wynikają z uniwersalnych wartości, wspólnych dla obszaru nauk

społecznych, wpisanych w praktyczną działalność na rzecz drugiego człowieka. Egzemplifikowane są one przez cztery, wzajemnie powiązane kategorie wartości: „osoby ludzkiej” i jej niezbywalnej godności, „prawdy”, „odpowiedzialności” i „perfekcjonizmu” w profesjonalnych działaniach pomocowych (por. Wysocka 2013: 304). W tym znaczeniu etyka aksjologiczna chroni dobro podmiotu wspomagane w obszarze poradnictwa, w tym rezultatów działania pomocowego przy uwzględnieniu adekwatności, skuteczności i indywidualnych oraz społecznych potrzeb. Natomiast etyka normatywna jako pochodna przyjętej aksjologii, stanowi zbiór bardziej uściślonych zasad i reguł porządkujących profesjonalną realizację zadań pomocowych mając na względzie kanony etyki aksjologicznej (tamże: 306–307).

W przyjętym toku rozumowania zasady etyczne ujmowane są jako ogólne twierdzenia, które wynikają z przyjętego światopoglądu oraz deontologicznych implikacji, związanych z charakterem pracy a także z wykonywanego zawodu doradcy. Na ich podstawie tworzą się normy moralne, które determinują sposób wykonywania konkretnych obowiązków, wyznaczając powinności, czyli „nakazy” jak należy postępować/czynić oraz ograniczenia, czyli „zakazy” jak nie należy postępować/czynić (por. Wysocka 2013: 307). Tym samym możliwe staje się „przesądzenie” o intencji doradcy względem podmiotu wspomaganego i jego środowiska życia.

W drodze do profesjonalizacji implikuje się potrzeba opracowania **kodeksu deontologicznego** (zob. Guichard, Huteau 2005: 314–330). Kodeks ten byłby zbiorem wyrazistych standardów etycznych, tworzących przestrzeń etyczną w poradnictwie i rozszerzających pole świadomości doradców w kontekście wykonywanych czynności. W ten sposób niniejsze standardy pełniłyby funkcję informacyjną dla pomocobiorcy, wskazując na jego usytuowanie w relacji pomocowej z uwzględnieniem praw, oczekiwań i wymagań oraz zachowań pomocodawcy (Czerkowska, Czerkowski 2005: 17–18). Nie można bowiem pominąć faktu, że etyczne i deontologiczne aspekty spotkania poradniczego wiążą się z tym, że zawsze jest ono aranżowane – jako relacja osobowa – „przez kogoś” i „dla kogoś” (Brzeziński 2000: 523–537). Dodatkowo, w spotkaniu tym, za każdym razem ma się na uwadze założony przez uczestniczące w nim podmioty cel – znajdujący swoje źródło w wartościach, z których jest wyprowadzony i uzasadniony.

Poszerzając pole prowadzonych w tym obszarze rozważań, należy także odwołać się do pojęcia relacji konstruktywnej, pojęcia, które łączy się myślenie relacyjne z myśleniem konstruktywnościowym. Sama zaś konstruktywność wiąże się z takimi kategoriami, jak: cele, zadania i intencje oraz postawy, nastawienia i ustosunkowania (Pietraszko 1994: 137). Co więcej, właściwości relacji

konstruktywnej sprzyjają koncentrowaniu aktywności na celach typu samorealizującego, ograniczając aktywność realizującą wartości negatywne, prowadzące do destruowania określonych relacji jednostki ze światem. Trzeba jeszcze dodać, że dopiero refleksja odpowiednio otwarta na treści pozytywne i budujące, szczególnie refleksja ku takim treściom intencjonalnie zwrócona, staje się specyficznym mechanizmem aktywności konstruktywno-relacyjnej (tamże: 158).

Zgodnie z takim tokiem rozumowania szczególnego znaczenia nabiera problem sojuszu roboczego (pomocowego), który tworzy się między osobą wspomaganą a wspomagającą. Jego siła zależy od stopnia w jakim obie strony: (1) są zgodne co do wyznaczonych celów interwencji pomocowej i zasadności podejmowanych w jej ramach zadań, (2) doświadczają wzajemnej więzi emocjonalnej, co dość wyraźnie łączy się z koncepcją związku uczestników spotkania pomocowego ukierunkowanego na wspólną pracę (Gelso, Hayes 2005: 20). Co za tym idzie, istotną rolę ma tu kooperacyjne podejście w procesie udzielania porady i sam fakt dobrowolnej możliwości korzystania z niej. Łączy się z tym, konieczność ustalenia zasad współpracy w rozwiązywaniu problemu – będącego przedmiotem spotkania poradniczego – oraz ukazanie istotnych dla niego kontekstów. W efekcie następuje zawarcie swoistego kontraktu – transakcji oraz wszystkiego tego, co wiąże się z przyjęciem porady bądź jej odrzuceniem. Wpisuje się w to, także kwestia „zarządzania sobą”, powiązana z zasadą autonomii osoby wspomaganej i zwrotu człowieka ku sobie i swojej indywidualności. Osoba radząca się, uzyskując poradę sięga do własnych zasobów, pielęgnuje je, rozpoznaje, pomnaża, a także poszerza dzięki nim zakres swojej wolności (Guichard, Huteau 2005: 8).

Zwracając tym samym uwagę, na niektóre problemy w relacji pomocowej należy podkreślić, że warunkiem ich przezwyciężenia jest przestrzeganie reguł kontraktu pomocowego, respektowanie podmiotowości pomocobiorcy na wszystkich etapach procesu z jednoczesnym zachowaniem poufności w kontakcie i prawa do ochrony prywatności. Idąc tym tropem dalej zasadnym wydaje się odwołanie do założeń psychoterapii zorientowanej na klienta w ujęciu Carla Rogersa (Gelso, Hayes 2005: 17). W podanej definicji relacji pojawia się konieczność spełnienia trzech warunków. Są nimi: (1) empatyczne rozumienie, (2) bezwarunkowa akceptacja, (3) spójność. Nie ulega wątpliwości, że warunki te są istotne w relacji pomocowej, ale nie dają się utożsamiać z pojęciem relacji jako takiej. Przyjmuje się, że koncentruje się ona na wzajemnych, dwustronnych i jednocześnie symetrycznych stosunkach między uczestnikami spotkania. Składa się na nią zarówno poziom zaangażowania poszczególnych jej podmiotów, jak

i świadomość wspólnoty „my” lub „wy”, czy „oni”, jeśli owa relacja postrzegana jest przez kogoś z zewnątrz. Należy ponadto zaznaczyć, że w powstałym kontakcie trzeba uwzględnić dwa poziomy: (1) wspólny poziom „my”, (2) poziom dwóch odrębnych „ja” uczestników. W ten sposób w relacje wpisana jest trzecia jakość, która staje się sumą składników wnoszonych do niej przez każdą z uczestniczących w niej osób (tamże: 18).

Konkludując, w świetle teorii poznawczo-behawioralnych pozytywna relacja pomocowa, stanowi niezbędny warunek skutecznego wsparcia, w tym sensie, że minimalizuje ona opór przed koniecznością dokonania zmian korektywnych i sprawia, że jednostka łatwiej współpracuje z doradcą i przestrzega zalecanych kroków postępowania. Wskazany też jest wzajemny szacunek, akceptacja, zaangażowanie oraz okazywanie właściwego od sytuacji poziomu ciepła i pozytywnego nastawienia, zwłaszcza kiedy „władza” jest podzielona między pomocodawcę i pomocobiorcę. Zgodnie z tym, przyjąć należy, że wszelka pomoc w spotkaniu poradniczym jest działaniem ukierunkowanym na dobro drugiego człowieka i definiuje się jako szczególny rodzaj interakcji międzyosobowej w układzie: pomocodawca a pomocobiorca. W owych czynnościach pomocowych doradca skupiony jest na problemach osoby wspomaganej, która stanowi centrum jego zainteresowania. Stąd celem tak rozumianej interwencji jest udzielanie wsparcia w pokonywaniu trudnych problemów życiowych, przeciwdziałanie poczuciu bezradności oraz wskazanie na możliwość wykorzystania posiadanych zasobów. Z tego punktu widzenia doradca kierując się motywacją empatyczno-autoteliczną wyraża gotowość niesienia profesjonalnej pomocy i podejmowania działań na rzecz drugiego człowieka (Toeplitz-Winiewska 2009: 235 i n.).

Refleksja ta odsłania ponownie, w sposób wyraźny, zagadnienia etyczne. Domeną etyki są bowiem normy, oceny i wzorce regulujące stosunki między ludźmi i czyny wobec drugiego człowieka, w tym także intencje i motywacje tych czynów oraz ich rezultaty. W myśl tego można powiedzieć, że etyka zajmuje się relacjami między ludźmi, jednakże w tym znaczeniu, który odnosi się do istoty „bycia człowiekiem” i zachowania jego tożsamości. Oznacza to także, iż spotkanie poradnicze *ex definitione* powinno opierać się na regule równości współdziałających podmiotów, zgodnej z wkładem możliwych do wykorzystania ich indywidualnych zasobów osobistych.

W następstwie dokonanych interpretacji zaznacza się kolejny istotny fakt, wskazujący, że każda pomoc oraz wsparcie wymaga podejścia profesjonalnego, rzetelnego, co wiąże się jednocześnie z posiadaniem wysokich kwalifikacji zawodowych, jak i kompetencji do ich wykonywania. Podejmowane czynności są

tym samym swoistym zobowiązaniem do wykonywania właściwego sobie zakresu prac. W sytuacji, kiedy tak pojęte zobowiązanie nie zostaje spełnione, może pojawić się pewien kryzys moralny, a powszechne zasady moralne tracą moc regulatorów postępowania pomocowego (por. Wołk 2009: 220).

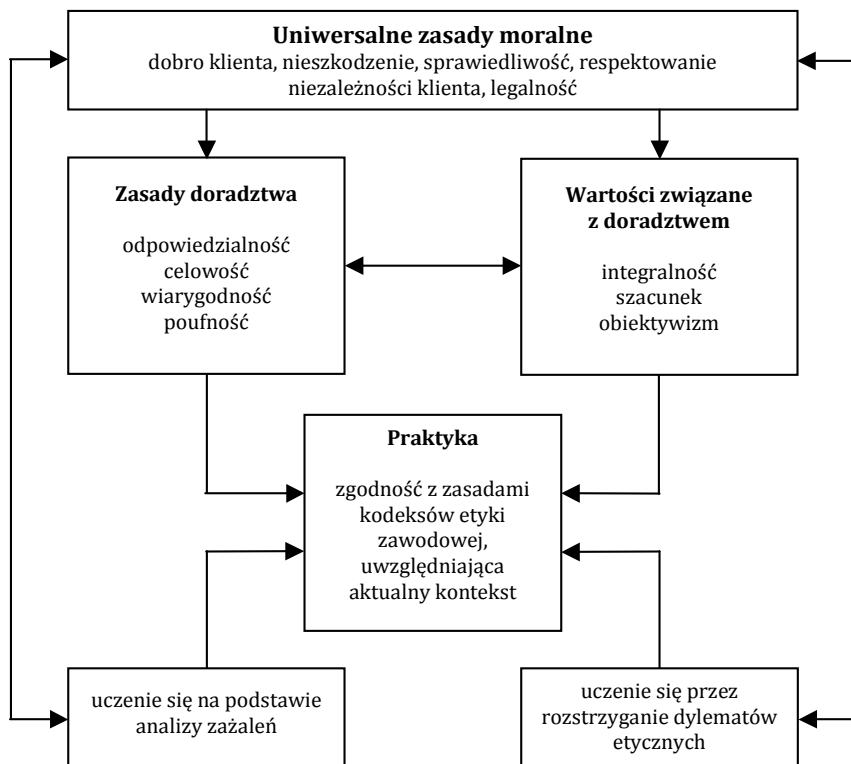
Syntetyzując poczynione dotąd rozważania nad kontaminacją etyki zawodowej i deontologii w spotkaniu poradniczym, słusznym jest by uznać je za konkretyzację, szczegółowy wyraz w swoistych sytuacjach pomocowych, czy warunek konieczny wpisany we wszelkie działania pomocowe mające na celu działanie w interesie jednostki wymagającej profesjonalnego wsparcia. Przywołane podejście teoretyczne, ukierunkowuje myślenie o tym aspekcie wsparcia społecznego, jako działaniu wspomagającym proces rozwoju i wychowania, a nie tylko jako pomocy w przezwyciężaniu zaburzeń czy rozwiązywaniu problemów życiowych, gdzie równocześnie ma się na uwadze osobę wspomaganą, jak i jej społeczny kontekst rozwoju i funkcjonowania (rodzinę, szkołę i środowisko lokalne).

Zasady postępowania moralnego a prakseologia usług doradczych

Nadając prowadzonym rozważaniom charakteru implementacyjnego, ważnym wydaje się odniesienie do prakseologii interwencji doradczych. To ona wyznacza sprawność działania osoby wspomagającej i jest zintegrowana z postępowaniem etycznym. Punktem wyjścia dla celowego działania doradcy, związanego z budowaniem kontaktu pomocowego, powinien być zbiór uniwersalnych zasad moralnych jako standardów wszelkich interwencji pomocowych. Chodzi o: 1) dobro wspomagającego, 2) nieszkodzenie, 3) sprawiedliwość, 4) respektowanie niezależności wspomaganego, 5) legalność – zgodność z prawem. Z nich to dopiero wywodzą się szczegółowe zasady etyczne w doradztwie i wartości specyficzne dla tej dziedziny: integralność, bezstronność i szacunek.

Wskazane wartości stają się podstawą kluczowych dla poradnictwa zasad: 1) odpowiedzialności – niezawodności i kompetencji, 2) celowości działania – przestrzegania zasad kontraktu, 3) wiarygodności – równego traktowania wspomaganych, 4) poufności – zachowania tajemnicy spraw osób wspomaganych (Jones i in. 2005: 32). Zgodnie z tym widzimy, że warunkiem etycznego postępowania doradcy jest przestrzeganie uniwersalnych zasad moralnych i podstawowych zasad i wartości związanych z poradnictwem oraz konsekwentne stosowanie się do nich we wszystkich działaniach pomocowych (zob. ryc. 1). Wskazane

jest tu wypracowanie przez doradcę własnej zawodowej filozofii, która powstaje w wyniku zdobywanego doświadczenia i poszerzania wiedzy, umiejętnego wykorzystywania elementów osobistego doświadczenia i refleksji teoretycznej. Filozofia ta, powinna być spójna z powszechnie obowiązującymi regułami usług doradczych w przedmiocie poradnictwa.

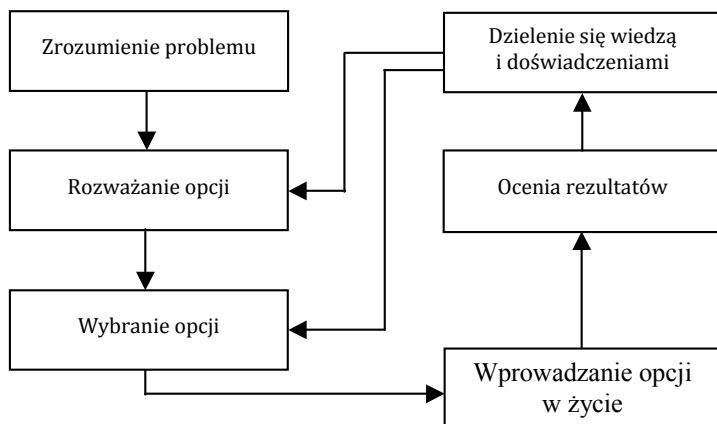

Ryc. 1. Powiązania między zasadami, wartościami i prowadzeniem praktyki poradniczej

Źródło: Jones i in. 2005: 33.

Co więcej, wypracowana przez doradców własna zawodowa filozofia, pozwala na racjonalne podejście do dylematów etycznych, które mogą pojawić się, w toku udzielanego wsparcia, kiedy dochodzi do pewnego konfliktu między uniwersalnymi zasadami moralnymi, wartościami związanymi z doradztwem i etycznymi zasadami doradztwa. Pomocne też stają się, proponowane w literaturze fachowej, metody rozwiązywania problemów etycznych (zob. ryc. 2). Trzeba jednak mieć na uwadze, że charakterystyczne dla dylematów etycznych jest to, że trzeba dokonać samodzielnie w pełni odpowiedzialnego i świadomego wyboru,

choć bywa i tak, że żadna z możliwości nie musi być w pełni satysfakcjonująca (tamże: 37).

Ryc. 2. Model rozwiązywania dylematów etycznych

Źródło: Jones i in. 2005: 37.

Etyka i deontologia to zbiór postulatów określających sposób wykonywania działań pomocowych oraz celów, którym w zamyśle służą. Chodzi o to, aby owych czynności nie sprowadzić jedynie do socjotechnik, czy też dobrze świadczonych usług. To zawsze powinno wykraczać poza li tylko reguły skutecznego działania i ukazywać zarazem, cele ogólne i perspektywiczne oraz synchronizować odpowiednie wartości w trakcie wykonywania interwencji pomocowych z wartościami ogólnospołecznymi i ludzkimi (Jarco i in. 1993: 178–179). Inaczej mówiąc, pewne standardy zachowań etycznych winny nakłaniać do robienia czegoś więcej, niż tylko wymagają tego formalne reguły dobrze realizowanych zadań. Stąd podkreśla się wagę etycznych i moralnych podstaw pomocy – wsparcia społecznego – realizujących się już w samym perfekcjonizmie wykonywanych przez doradców zadań, zdeterminowanych zwłaszcza poczuciem tożsamości zawodowej. Można tu zasadnie powiedzieć, że pożądany profil zawodowy doradcy, tworzą osoby, dla których organizacja pracy, rozwój osobisty i profesjonalizacja świadczonych usług są kategoriami samoidentyfikującymi się.

Do rozważenia pozostaje też kwestia komplementarności etyki, empatii i altruizmu. Mówi się, że empatia i etyka stanowią korzenie altruizmu, co w następstwie prowadzi do ukazania sedna związku między empatią a troską. Uszczegóławiając, dzielenie z kimś jego uczuć i przeżyć, prowadzi w efekcie do troski o niego i jego los. Tu przejawiana postawa empatyczna aplikuje się w osądach

moralnych i podejmowanych decyzjach. W końcu przyjmuje się hipotezę, że oprócz bezpośredniego związku między empatią a altruizmem (w dwustronnych relacjach pomocowych), zdolność empatii skłania i prowadzi do przestrzegania pewnych zasad moralnych, tym samym jest impulsem do podjęcia działania moralnego łącznie z zachowaniem właściwej dozy asertywności. Zawierają się w tym ogólnie przyjęte zasady postępowania etycznego, w tym osobista refleksja etyczna doradcy.

Okazuje się przy tym, że podstawowym kryterium dobrego i świadczonego na wysokim poziomie doradztwa jest przyjęcie postawy otwartości, akceptacji, zaangażowania oraz poszanowanie podmiotowości osoby wspomaganej, zrozumienie jej problemów i okazywana chęć pogłębionego słuchania. Tworzą się tym samym, warunki sprzyjające powstaniu specyficznej więzi między pomocodawcą i pomocobiorcą. Dzięki temu staje się możliwe głębsze spojrzenie na poradnictwo jako przestrzeń rzeczywistego spotkania oraz realizacji dialogu, oddającego istotę i sens prawdziwej rozmowy z osobą wspomaganą (por. Kalita 1995: 12).

Pamiętać również trzeba, że spotkanie w sytuacji poradniczej wymaga nie tylko dobrego przygotowania doradcy, ale i zainteresowania współpracą ze strony radzącego się. Chodzi więc o stworzenie takich warunków spotkania, w których odpowiedzialność człowieka za człowieka nabiera charakteru – prawdziwego partnerstwa, bezpośredniości, pełnej akceptacji i poszanowania autonomii oraz indywidualności pomocobiorcy. Powstaje wówczas relacja interpersonalna, która daje możliwość: (1) działania, (2) pomagania, (3) uzdrawiania, (4) wychowania, (5) wspierania, (6) wyzwalania (Buber 1991: 41).

W konkluzji warto dodać kilka uwag odnoszących się do pewnych norm, kontekstów i celowości działań pomocowych. To, co najbardziej staje się istotne, wiąże się ze zmianami w zakresie form udzielania wsparcia poradniczego. Obecny nacisk na tworzenie przestrzeni rozwojowej – oraz waga tego problemu – powoduje, że doradcy często rezygnują z modelu funkcjonowania jako wyłącznego eksperta, odchodząc zarazem od działań dyrektywnych w postaci podawania gotowych rozwiązań, na rzecz autentycznego spotkania z radzącym się. Kolejną zmianą jest przyjęcie bardziej subiektywnej perspektywy patrzenia na sprawy danej jednostki – w myśl ujęcia biograficznego – zwracanie uwagi na subiektywność znaczeń, dostrzeganie wielu wymiarów położenia życiowego człowieka pozwala poszerzyć pole widzenia jego problemów oraz ich złożoność. Wreszcie ukazane podejście zarysowuje kolejny raz kwestię podmiotowości oraz autonomii pomocobiorcy. Ma to na celu pomóc jednostce uzyskać bardziej spójny, ustabilizowany i przewidywalny obraz świata oraz własnego życia w kontekście

napotykanych trudności w realizowaniu zadań rozwojowych. Przyjęta strategia pomocowa staje się nieodzowna w refleksji nad podstawami poradnictwa i powinna być obecna w działaniach doradczych zwłaszcza w zakresie przygotowania jednostki do kreatywnego uczestnictwa społecznego. Konkludując, w relacji spotkaniowej powstaje więc miejsce na: uczenie się odpowiedzialności i samodzielności w radzeniu sobie z własnymi problemami; wzbogacanie dojrzałości i zaradności życiowej oraz wskazywanie możliwości wykorzystania posiadanych zasobów. Tym samym zakres pracy doradcy staje się bardziej wszechstronny. Nie ogranicza się on wyłącznie do informowania, czy pomocy w rozwiązywaniu problemów. Równie ważne jest budzenie refleksyjności, pomoc w odnajdywaniu tożsamości i nabywaniu kompetencji życiowych.

Uwagi końcowe

Na podstawie przeprowadzonych rozważań można stwierdzić, że poradnictwo, doradztwo jest działaniem społecznym implikującym wpływ na osobowość i funkcjonowanie jednostki. Zgodnie z tym, strukturalizacja i aplikacja wiedzy poradniczej może stanowić punkt wyjścia do postawienia dwóch, ważnych do rozstrzygnięcia pytań: (1) jaka forma uregulowanego i normalizującego wpływu na osobowość i budowanie tożsamości ma faktyczne miejsce w oddziaływaniach pomocowych i wspierających?; (2) jakie różnice występują przy tym między różnymi formami pomocy i wsparcia społecznego? Tak ukierunkowane pytania dotyczą efektów, które wywołuje poradnictwo na płaszczyznach interakcji międzyosobowej, osobowości i tożsamości.

Ponadto należy zapytać: jaki zachodzi związek między spowodowanymi przez działania poradnicze procesami pomocowymi a szeroko pojętymi oddziaływaniami wychowawczymi? Postawiony w ten sposób problem, dotyczy funkcji spełnianych przez działanie poradnicze w ogólnym kontekście społecznym. Analizy idące w tym kierunku nie powinny jednak mechanicznie upraszczać tego zagadnienia, lecz w zamyśle zmierzać do sformułowania wymagań wobec poradnictwa jako działania społecznego. Co za tym idzie, ocena efektów poradnictwa nie może ograniczać się do optymalizacji i udoskonalenia osobowości. Trzeba uwzględnić też możliwość kreatywnego lub nawet opornego zachowania podmiotu oddziaływania poradniczego i przez to, jego wpływania na scenariusze działania doradcy. Szczegółowa refleksja nad podstawową deontologiczną „siłą” poradnictwa dotyczy przecież także doradcy egzystującego w określonej rzeczy-

wistości społeczno-kulturowej i wiąże się z oczekiwanym dążeniem do symetrycznego podziału „władzy” między nim a radzącym się. Na doradcy spoczywa obowiązek budowania własnej tożsamości, kiedy – jak wskazano wcześniej – raczej odchodzi on od pozycji eksperta, stając się uczestnikiem spotkania, które kreuje się w jego obecności i z jego udziałem (por. Kargulowa 2009; Zeidler 2007; Hillenbrand 2002).

Łączą się z tym dwie perspektywy rozważań. Musimy uwzględnić kontekst rzeczywistości społecznej w działalności doradcy, jego udział w procesie pomagania człowiekowi i łagodzenia trudności, tworzenia warunków optymalizujących proces wychowania. Jednym słowem pytanie o tożsamość jednostki, wsparcie w jej budowaniu oraz kreowaniu własnej narracji biograficznej, to także pytanie o tożsamość poradnictwa (Kargulowa 2005: 55). Ponadto trzeba mieć na uwadze rozwój osobowości i tworzenie jednostkowej, refleksyjnej specyfiki egzystencjonalnej oraz wyjaśnienie, jak rozwój coraz bardziej krytycznych podmiotów poradnictwa jest możliwy wraz z dokonującymi się zmianami społecznymi.

Przedstawione podejście łączy w sobie zarówno kwestie interdyscyplinarne, jak i interparadygmatyczne (por. Speck 2005: 309–312). Pierwsze z określeń wskazuje na to, że zostało uwzględnione podejście psychologiczne, pedagogiczne i socjologiczne, drugie określenie zaś mówi o połączeniu różnych kierunków w refleksji nad poradnictwem. To komplementarne ontologiczno-metodologiczne spojrzenie na przedmiot działania poradniczego. Z uwagi na jego złożoność, żadne z przyjętych założeń teoretycznych nie obejmuje wszystkich właściwych mu płaszczyzn. Chodzi zatem, nie tyle o analizowanie różnych zakresów działania poradniczego, ile o ukazanie antropologicznych i społeczno-filozoficznych implikacji przyjętych założeń teoretycznych. Każde z nich zawiera pewne przesłanki, w oparciu o które przyjmuje się obraz człowieka i wyobrażenia, co do konstruowania pożądanej relacji pomocowej – jako interakcji międzyosobowej. Wydaje się, że podejście interparadygmatyczne – czyli konfrontowanie różnych perspektyw teoretycznych i ich łączenie – może prowadzić, i być impulsem, do przewyżczania zawężonych perspektyw postrzegania obszaru przedmiotowego poradnictwa. Inaczej, podejście to może prowadzić do szerszego ujęcia procesu w zakresie działań pomocowych i wspierających wkomponowanych w określone przedsięwzięcia wychowawcze (por. Murgatroyd 2000; Siarkiewicz 2004; Kargulowa 2005 i in.).

Wobec powyższej konstatacji, jaka wiąże się z preferowanym interparadygmatycznym podejściem w teorii i praktyce poradnictwa, wydaje się zasadnym wskazanie na pewne kategorie istotne dla jego obszaru przedmiotowego. Nie

ulega wątpliwości, że złożoność ponowoczesnej rzeczywistości społecznej, rozbudowująca się wciąż „luka ludzka” (Botkin i in. 1982) wymuszać będzie rozwój różnych form usług poradniczych – wsparcia społecznego, które ukierunkowane zostanie bardziej na pomoc jednostce w zdobywaniu pożądanych kompetencji i wykorzystanie posiadanych zasobów, a tym samym sprzyjać realizacji własnej koncepcji Ja, wpisanej w proces całościowego rozwoju. W tym aspekcie wsparcie społeczne jest swoistym rodzajem pomocy w nadawaniu znaczenia różnym wydarzeniom życia – zwłaszcza w momentach przełomowych i zdarzeniach krytycznych. Ponadto jest procesem, który wspiera radzącego się w odkrywaniu jego potencjału i ukazywania mu też słabych stron, jako punktu odniesienia do konstruktywnej sytuacji poradniczej. Nie można przy tym pominąć faktu, że taka koncepcja relacji konstruktywnej, jak i poradnictwa całościowego, zakłada aktywną postawę osoby wspomaganej, której poziom uzależniony jest od indywidualnych i społecznych kontekstów. Sam fakt pomocy staje się wartością samą w sobie, który skłania do refleksji, samowychowania i budowania tożsamości. Zadaniem doradcy, wynikającym ze współczesnych przeobrażeń społecznych i edukacyjnych, jest wskazanie na różne sposoby rozwiązania sytuacji wraz z przybliżeniem jej kontekstów; uświadomienie możliwości uzyskania pomocy formalnej, pozaformalnej i nieformalnej; przedstawienie strategii samodzielnego zarządzania własną karierą oraz zmotywowanie do podjęcia działań, które przyczynią się do samorozwoju istotnego dla procesu wychowania. Wobec wielorakich potrzeb radzących się, chodzi nie tylko o otwartą postawę, w kontekście wszelkich różnic, ale również o zwiększenie ich świadomości na temat przeobrażeń w ponowoczesnej rzeczywistości społecznej i w samym poradnictwie – jego filozofii oraz wynikających z nich konsekwencji.

Potwierdza się tym samym, etyczny kontekst wszelkich oddziaływań pedagogicznych wraz z aplikacją wielu kwestii normatywnych, m.in. aksjologicznych oraz deontologicznych. Etyka jest nauką o moralności, pojmowanej jako zespół poglądów głoszących, co jest dobre, a co jest złe. W zakresie etyki uprawiania doradztwa pedagogicznego jako zawodu w sensie normatywnym, należy go odróżnić od pojęcia etosu zawodowego, określanego zazwyczaj jako całokształt postaw, wartości, zachowań czy sposobu myślenia osób świadczących określone usługi pomocowe i wspierające (Zajac 2002: 152 i n.).

Dopełnieniem prowadzonych rozważań jest fakt, że etyka w zakresie uprawiania zawodu doradcy jest swoistym odzwierciedleniem, a jednocześnie konkretyzacją przyjętych zasad wyznaczonych przez etykę ogólną. Postrzegać ją można też w kategoriach rozwiniętej teorii moralności pomocodawców, wpisa-

nej w obręb teorii wychowania lub filozofii wychowania. W tak rozumianej etyce doradcy pedagogicznego, dają się wyróżnić trzy warstwy: (1) aksjologiczną, (2) deontologiczną, (3) aretologiczną (tamże: 158).

W takim ujęciu jednostka jako podmiot wychowania i wszelkich działań wspierających ją w tym procesie, ma wolność stanowienia o sobie, zmierza ku wybranym przez siebie wartościom w kształtowaniu swojej tożsamości. Doradca zorientowany personalistycznie, wspiera jednostkę w realizacji określonych zadań, pomaga w uruchomieniu potencjałów rozwojowych i dążeniu do osiągnięcia ważnych życiowo celów. Powinności w tym zakresie, opisuje właśnie deontologia. To „nachylenie” personalistyczne, pozwala mu dostrzec uniwersalne dobro w drugim człowieku, jakim jest jego godność jako osoby oraz traktować to dobro jako fundament postępowania pomocowego (por. Tomasik 1997: 12 i n.).

Koncentrując się dalej na osobie doradcy, warto podkreślić, że jego zabiegi pomocowe odznaczają się wielością celów, form organizacyjnych, metod pracy czy narzędzi działania. Implikacją tego są trudności w jednoznacznym sprecyzowaniu jego zadań w aspekcie jednostkowym i społecznym, wynikających z przepisu roli zawodowej doradcy. Pomimo ich różnorodności, sposób, który zasadniczo wyznacza pracę na rzecz osoby wspomaganej, wydaje się być odzwierciedleniem tożsamości pomocodawcy, a dokładniej tego kim jest i jak postrzega siebie w kontekście realizowanej roli. Należy zasadnie konkludować, że opierając się nie tylko na posiadanej wiedzy merytorycznej, ale również na własnym doświadczeniu oraz intencji doradcy, w oparciu o swój obraz Ja i obraz świata społecznego, jest kreatorem wypracowanych przez siebie scenariuszy działania pomocowego. Scenariusze te, zawierają właściwe sobie zapatrywania na relację w spotkaniu poradniczym, problemy osób wspomaganych i sposoby podejścia do ich rozwiązywania (Kargulowa 2005: 162 i n.).

Wobec prowadzonego dyskursu, złożoności problemów w doradztwie pedagogicznym, wyraźnie rośnie rola pogłębionej refleksji etycznej. Nabiera ona szczególnego znaczenia, zwłaszcza w sytuacji, kiedy skodyfikowane normy etyczne są niewystarczającymi regulatorami podejmowanych decyzji i wyborów sposobów postępowania pomocowego czy wspierającego. Istotne jest też, aby rozważania nad treścią obowiązujących zasad postępowania etycznego, nie ograniczały się wyłącznie do płaszczyzny dywagacji teoretycznych, ale winny być one wpisane w kontekst filozoficzny, komparatystyczny a przede wszystkim empiryczny. W tym sensie stawiane są też pytania o to, czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu, prowadzone działanie pomocowe jest winne moralnie, co podlega dalej analizie i ocenie. Wynika z tego, że o normach i ocenach formułowanych przez etykę,

stanowią teoretyczno-praktyczne sądy, wskazujące moralnie słuszne postępowanie (Chyrowicz 2009: 60). Respektowanie ich w praktyce poradniczej ma kluczowe znaczenie dla sposobu postępowania doradcy i dobra osób wspomaganych.

Bibliografia

- American Psychiatric Association. 2000. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV*, Published by APA, Washington.
- Botkin J.W., Elmandjra M., Malitza M. 1982. *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”? Raport Klubu Rzymskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Brzeziński J. 2000. *Problemy etyczne badań naukowych i diagnostycznych*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, t. 1, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Buber M. 1991. *O Ja i Ty*, [w:] *Filozofia dialogu*, red. B. Baran, Instytut Wydawniczy PAX, Kraków.
- Chyrowicz B. 2009. *Etyka psychologiczna: jeszcze jedna etyka*, [w:] *Etyka zawodu psychologa*, red. J. Brzeziński, B. Chyrowicz, W. Poznaniak, M. Toeplitz-Winiewska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Czerkowska A., Czerkowski A. 2005. *Etyczny wymiar poradnictwa zawodowego*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa.
- Gelso Ch.J., Hayes J.A. 2005. *Relacja terapeutyczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Guichard J., Huteau M. 2005. *Psychologia orientacji i poradnictwa zawodowego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Hillenbrand C. 2002. *Pedagogika zaburzeń zachowania*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Jarco J., Kalita Z., Semp M. 1994. *Etyka świat wartości moralnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jones C., Shillito-Clarke C., Syme G., Hill D. 2005. *Co wolno a czego nie wolno terapeutom*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Kalita Z. 1995. *Etyka. Antropologia tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Kargulowa A. 2005. *O teorii i praktyce poradnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Murgatroyd S. 2000. *Poradnictwo i pomoc*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Nowak M. 1999. *Podstawy pedagogiki otwartej*, Wydawnictwo Redakcji Wydawnictw KUL, Lublin.
- Ostrowska U. 2006. *Aksjologiczne podstawy wychowania*, [w:] *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, red. B. Śliwerski, t. 1, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Piasecka A. 2014. *Poradnictwo wolontariackie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Pietraszko J. 1994. *Pojęcie relacji konstruktywnej a pojęcie więzi międzyludzkich w psychologii osobowej i środowiskowej*, [w:] *Refleksja nad etycznymi i teoretycznymi podstawami pomocy psychologicznej*, red. J. Przesmycka-Kamińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

- Przesmycka-Kamińska J. red. 1994. *Refleksja nad etycznymi i teoretycznymi podstawami pomocy psychologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Schulz R. 2007. *Wykłady z pedagogiki ogólnej. O integralną wizję człowieka i jego rozwoju*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Siarkiewicz E. red. 2004. *Niejednoznaczność poradnictwa*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Ślęczek-Czakon D. 2002. *Poglądy etyczne Marii Ossowskiej*, Wydawnictwo GWSP w Mysłowicach, Mysłowice.
- Speck O. 2005. *Niepełnosprawni w społeczeństwie. Podstawy ortopedagogiki*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Toepliz-Winiewska M. 2009. *Podstawowe zasady etycznego prowadzenia diagnozy*, [w:] *Etyka zawodu psychologa*, red. J. Brzeziński, B. Chyrowicz, W. Poznaniak, M. Toepliz-Winiewska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Toepliz-Winiewska M. 2009. *Podstawowe zasady, które powinny być respektowane przez psychologa*, [w:] *Etyka zawodu psychologa*, red. J. Brzeziński, B. Chyrowicz, W. Poznaniak, M. Toepliz-Winiewska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Toepliz-Winiewska M. 2009. *Udzielanie pomocy psychologicznej*, [w:] *Etyka zawodu psychologa*, red. J. Brzeziński, B. Chyrowicz, W. Poznaniak, M. Toepliz-Winiewska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Tomasik E. 1997. *Problematyka teleologiczna i deontologiczna w pedagogice specjalnej*, [w:] *Wybrane zagadnienia z pedagogiki specjalnej*, red. E. Tomasik, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa.
- Wołk Z. 2009. *Całocyciowe poradnictwo zawodowe dla nauczycieli*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Wysocka E. 2013. *Diagnostyka pedagogiczna. Nowe obszary i rozwiązania*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Zajac D. 2002. *Etyczny wymiar pracy nauczyciela – wychowawcy*, [w:] *Współczesne konteksty wychowania. W kręgu pytań i dyskusji*, red. A.M. de Tchorzewski, Wydawnictwo Wers, Bydgoszcz.
- Zeidler W. red. 2007. *Wybrane problemy psychologiczne i ortopedagogiczne*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.